

DiVA – Digitala Vetenskapliga Arkivet <http://umu.diva-portal.org>

This is a book chapter published in **Språkets gränser - och verklighetens: Perspektiv på begreppet gräns**, ed. Daniel Andersson, Lars-Erik Edlund.

Citation for the published paper:

Daniel Andersson, Coppélie Cocq

Berättaren och berättelsen: En studie av ett gränsområde

Språkets gränser - och verklighetens: Perspektiv på begreppet *gräns*, 2012, p. 17-32

Berättaren och berättelsen

En studie av ett gränsområde

Av Daniel Andersson & Coppélie Cocq

Filosofen Alasdair McIntyre (1984:216) beskriver människan som ett historiebe-
rättande djur, och oavsett om det ligger i den mänskliga naturen att berätta histo-
rier eller inte så torde de flesta vara överens om att berättelser och berättande har
betydelse i våra liv.¹

Det är dock inte så enkelt att en berättande individ producerar en berättelse
som t.ex. muntligt eller skriftligt överförs till en eller flera åhörare. Gränsen mellan
den som berättar och själva berättelsen vill vi beskriva som ett gränsområde i vil-
ket ett flertal aktörer och processer återfinns. Dessa spelar en viktig roll för såväl
berättelsens tillblivelse som betydelsen den får efteråt, för berättaren, åhörarna
men också i ett vidare socialt och kulturellt sammanhang. Det är just detta gräns-
område vi fokuserar på i denna artikel.

Artikeln består av två delar. I den första lyfter vi fram och diskuterar olika ak-
törer och processer som samspelar i det undersökta gränsområdet, varefter dessa
exemplifieras i den andra delen genom analys av två exempel: en berättelse om ett
speciellt människoöde, berättad 1926 i Jämtland, och en nutida interaktiv berät-
telse som återfinns på Internet.

Kartläggning av ett gränsområde

Berättelsens olika skepnader

Ordet *berättelse* kan ha många skilda betydelser och inom forskningen saknas
terminologisk konsensus. Ett exempel på en återkommande definition ger språk-
forskaren Viveca Adelswärd (1996:10) som menar att en berättelse utspelar sig i
förfluten tid och uppstår när händelser i det förflutna återges. En sådan definition
följer i den tradition av berättelseforskning² där Labov och Waletzky's artikel från
1967 – ”Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience” – fortfarande är
ett centralt verk och där temporalitet och kausalitet men också koherens framhålls
som viktiga kriterier (se Johansson 2005:124–126).³

¹ Tack till deltagarna i Narrativitetsseminariet vid humanistiska fakulteten i Umeå för värdefulla kom-
mentarer på denna text.

² I denna artikel används *berättelseforskning* och *narrativ forskning* i vid bemärkelse och hänvisar till
ett stort antal forskare och forskningsinriktningar som gjort berättelser till sitt studieobjekt.

³ Labov & Waletzky utvecklade en modell för strukturell analys av berättelser som senare vidareutveck-
lats av Labov (1972, 1997, 2001 och 2006). Denna modell har varit mycket inflytelserik och används
fortfarande.

Oavsett vilka kriterier som används kvarstår att en berättelse enligt dessa definitioner alltid är något som framförs muntligt, skriftligt eller som på annat sätt realiseras. Detta är ett viktigt ställningstagande eftersom det går att hävda att en berättelse existerar både före och efter den berättas: före som en mental konstruktion hos berättaren, dvs. det berättaren avser att berätta, och efteråt även hos åhöraren som ett minne. På engelska brukar forskare göra en distinktion mellan orden *story* och *narrative* där det förstnämnda avser en händelse eller en kedja händelser medan det sistnämnda avser en textuell eller diskursiv representation av det förstnämnda (Bamberg 2005:347).

Inom delar av det narrativa forskningsfältet pågår en diskussion där olika typer av berättelser jämförs och ställs mot varandra; det handlar bl.a. om vilka berättelser som över huvud taget bör studeras. Denna oenighet återfinns främst mellan förespråkare för ett studium av det som avses med engelska *small stories* och de som vill fokusera på *big stories*. Berättelseforskningen har traditionellt fokuserat på *big stories*, som enkelt uttryckt är längre, sammanhängande berättelser. Karakteristiskt för dessa är att de samlats in t.ex. genom forskningsintervjuer, i samband med terapisaftal eller att de återfinns i självbiografiskt skrivande av olika slag (Bamberg manuskript, Freeman 2006:131). De handlar t.ex. om livsavgörande händelser eller om livet som helhet, och präglas av reflektion från berättarens sida (Bamberg manuskript) och går ofta under benämningen *livsberättelser* (se Arvidsson 1998). *Small stories* saknar denna reflekterande dimension och uppstår mer spontant i pågående samtal och kan t.ex. utgöras av berättande om pågående, framtida, hypotetiska händelser samt även delade eller kända händelser osv. (Georgakopoulou 2006:123). Dessa berättelser är ofta kortare än de föregående och på grund av en flyktig natur kan den forskare som letar efter fullvärdiga berättelser av mer beständig karaktär lätt missa dem (ibid.).

En tredje typ av berättelser skiljer sig från de hittills diskuterade och benämns vanligtvis med engelska *master narratives* (Bamberg 2005, även Hydén 2007:14).⁴ Detta begrepp går tillbaka till Lyotards (1984) *grand narratives* och avser berättelser som återfinns på en övergripande kulturell nivå. Ett exempel ger sociologen Molly Andrews (2002) som genom att bl.a. analysera böcker om föräldraskap urskiljer ett slags övergripande berättelse om moderskap. Andra sådana övergripande berättelser är t.ex. kulturspecifika berättelser om kön eller etnicitet.

I denna artikel avser *berättelse* alltid en språkligt eller på annat sätt diskursivt realiserad berättelse utom där det tydligt framgår något annat. (Denna distinktion problematiseras emellertid i exemplet *Cugu* nedan.)

Samspel och reciprocitet mellan individ och kollektiv

Förhållandet mellan den enskilda berättaren och de berättartraditioner han/hon är en del av utgör en viktig del av det gränsområde som denna artikel syftar till att

⁴ På svenska används ibland begreppet *stora berättelser* för denna berättelsetyp.

belysa. Här återfinns olika krafter och processer som påverkar hur en narrativ händelse utvecklar sig.

En kollektiv berättartradition kännetecknas av specifika ramar. Det finns ett förråd av berättelser där varje berättare finner inspiration. Likartade berättelser kan därför återfinnas i olika individuella repertoarer, och ge uttryck för en lokal situation (Palmenfelt 1993). En sådan individuell berättelserepertoar utgör en uppsättning mer eller mindre inarbetade berättelser som en person är beredd att framföra.

Den kollektiva berättartraditionen innebär också vissa begränsningar eftersom lämpliga respektive avvikande teman anges implicit. Tabu och olämpliga ämnen definieras av sociala normer som berättaren måste ta hänsyn till som samhällsmedlem och aktör. I berättarförrådet ingår även förväntningar på hur en berättelse kan skapas och förmedlas. Det anger narrativa genrer och strukturer, och innehåller mönster för vad en god berättare och en lyckad berättelse är.

Varje repertoar ger uttryck för en persons individuella intressen, såväl vad gäller val av teman, miljöer och genrer som sätt att berätta – men de ingår alltså även i en kollektiv tradition. Specifika berättelser och repertoarer måste därför studeras i förhållande till den kollektiva tradition i vilken de uppstår.

På samma sätt som folkloristen Lauri Honko (2000:17) påpekar att “variation does not take place in a vacuum; a change in one integer may induce changes in others”, menar vi att det pågår en process i berättandet, där narrativa element anpassas, lånas in och ut mellan individuella repertoarer och den kollektiva traditionen. Detta bidrar till förändring och utveckling av ett kollektivt förråd av berättelser, den minnesbank som varje berättare får i arv.

Folkloristen Gun Herranen (1989) har studerat en blind berättares repertoar och understryker hur berättelserna anpassats till den aktuella miljön med avseende på t.ex. val av namn, platser och andra detaljer. Tradition och kreativitet kännetecknar repertoaren hos den blinda finska berättaren som låter sig inspireras av sin hemmiljö (ibid.:68). Anpassning till en egen miljö gör främmande berättelser till personliga och på så vis kan de bli en del av en viss berättartradition om t.ex. en plats eller en person.

Begrepp som *tradition* och *traditionsbärare* som tidigare lagt tonvikten på det oföränderliga och det statiska har på ett fruktbart sätt diskuterats i förhållande till variation (Ben-Amos 1971, 1984; Glassie 1995; Hampaté-Bâ 1981; Handler & Linnekin 1984). Handler & Linnekin (1984:273) definierar *tradition* som en tolkningsprocess som kan vara uttryck för både kontinuitet och diskontinuitet. Inom denna process skapas utrymme för förhandling.

Utifrån ett likartat perspektiv har den danske folkloristen Bengt Holbek (1985) påpekat att det har skett en teoretisk förflyttning inom det forskningsfält han företräder, från att informanter betraktas som passiva traditionsbärare till att de ses som medvetna artister. Den svenska folkloristen Carl Wilhelm von Sydow utformade begreppet *traditionsbärare* på 1940-talet i en strävan att betona berättarens

betydelse (Ben-Amos 1984; von Sydow & Bødtker 1948; Dégh 1969:48). Begreppet har haft stor betydelse inom folkloristiken för att lyfta fram individen som informationskälla i dokumentationen av traditioner och folkminnen men tar inte hänsyn till subjektiva variationer i berättandet. Under det sena 1970-talet och tidiga 1980-talet började man komma ifrån begreppet, för att istället börja betrakta informanten som en individ. Vi har börjat inse, menar Holbek (1985), att dessa berättare är människor som har känslor, ett syfte bakom sitt berättande, artistiska ambitioner, osv.; de vill förmedla någonting, och inte vara provexemplar (ibid.:22). Denna aspekt kan förefalla självklar idag och var visserligen inte ny för verksamma fältarbetare. Dock återspeglar Holbeks uttalande ett perspektivskifte.

Perspektivskiftet innebär också att berättarna betraktas som aktiva artister och inte passiva leverantörer. Utifrån detta perspektiv kan berättelser studeras som uttryck för en specifik situation. Berättarens individuella bakgrund och de berättartraditioner han eller hon är en del av är faktorer som påverkar repertoaren (Honko 2000).

Synen på berättaren som självständig aktör betonar rollen som samhällsmedlemmar spelar i utformning, förändring och upprätthållande av traditioner. Samspel och reciprocitet mellan kollektiva förråd och specifika narrativa händelser producerar specifika repertoarer som i sin tur bidrar till utvidgandet av det kollektiva förrådet. Berättelser har från det perspektivet inte bara effekt och konsekvenser för publiken, utan också för det kollektiva förrådet – och därmed för samhället. Berättarens roll sträcker sig därför utöver berättandet. Efter att berättelsen tagit slut fortsätter den dynamiska processen av utarbetande och förnyelse av berättartraditionen.

Mottagaren som medskapare

Berättande sker oftast i en social situation, där andra än berättaren i varierande utsträckning kan ses som medskapande i berättelsens tillblivelse. Särskilt tydligt blir detta inom den del av det narrativa forskningsfältet som använder metoder hämtade från samtalsanalys eller interaktionell lingvistik och där ofta s.k. små berättelser fokuseras (för ett svenskt exempel se Norrby 1998). Berättelsen inom denna inriktning ses som gemensamt konstruerad av deltagarna i en interaktionell sekvens (Langellier 1989:256f.).

Även berättelser som uppkommer i intervjusituationer utgör interaktionella händelser. Detta konstaterar t.ex. Anna De Fina (2009) som föreslår ett ökat fokus på förhållandet mellan deltagarna när intervjumaterial analyseras. Detta uppnås t.ex. genom att man undersöker i vilken utsträckning den som intervjuar respektive den som berättar påverkar innehållet i berättelserna och vilka typer av förväntningar som kommer till uttryck, öppet och implicit (ibid.:255). Liknande resultat når Baker & Johnson (2000) i en studie av inledande skeden i äldre människors berättande om frieri och äktenskap. De lyfter bl.a. fram den påverkan intervjuarens inspel och frågor har på berättelsens utveckling (ibid.:399).

Ytterligare en narrativ inriktning som tar hänsyn till den kommunikativa situationen återfinns inom t.ex. folkloristiken och betraktar berättandet som performers (se bl.a. Bauman 1986). Berättande ses som ett estetiskt kommunikations-sätt, och man analyserar dynamiken i berättandesituationen och hur lyssnarna, publiken, fångslas av framförandet (Langellier 1989:249).

Annikki Kaivola-Bregenhøj (1989) har observerat hur åhöraren vid en performers, intervju eller annan berättarsituation kan påverka berättelserna. Hon har studerat en specifik berättare och lagt märke till hur innehållet och utformningen av en berättelse varierar beroende på antal lyssnare, stämningen och situationen. Inför större grupper framförde denna berättare kortare versioner, medan längre versioner berättades i intervjusituationen. Intensitet, pauser och rytm samt kommentarer och skratt är exempel på aspekter som varierade beroende på kontexten då en och samma berättelse framfördes.

Den aktuella kontexten då en berättelse uppstår utgör utgångspunkten för analys och förståelse. Dan Ben-Amos (1971; 1984) påpekar att folklorens existens “depends on its social context” (Ben-Amos 1971:5). Folklore är en “communicative process” (ibid.:9), som bör betraktas som “a sphere of interaction in its own right” (ibid.:15). På samma sätt utgör berättandets kontext och dialogiska egenskaper fokus i vårt perspektiv.

Vi har här lyft fram forskning som visar hur den aktuella berättarkontexten bör tas i beaktande när berättelser och berättande analyseras, detta eftersom samtliga deltagare i varierande utsträckning kan ses som medskapande. Förutom närvarande personer återfinns dock ofta en sekundär mottagare som också bör inkluderas i denna diskussion. Ett exempel återfinns i den tidigare refererade studien av Baker & Johnson (2000) där informanterna fick veta att deras berättelser skulle användas som kapitel i en bok. Rimligtvis påverkar en tänkt läsare av den framtida boken det sätt på vilket berättelsen utvecklas. I ett kulturellt sammanhang kan det finnas dominerande föreställningar, t.ex. fördomar om en grupp människor, som kan sägas utgöra ett slags sekundär mottagare. Berättandet sker mellan t.ex. intervjuare och den som intervjuas men berättelsen kan även ses som riktad mot dessa kulturella föreställningar. Etnologen Oscar Pripp (2001:71–75) lyfter fram vad han kallar en ”tredje närvarande” vid forskningsintervjuer som kan sägas utgöra just sådana kulturella föreställningar.

I gränsområdet mellan berättare och berättelse finner vi mottagaren som medskapare i berättandet. Mottagarens roll varierar i form och intensitet, bl.a. beroende på relationen till berättaren eller situationens förutsättningar. Vid en intervju är intervjuarens roll oftast explicit och berättelsen skapas utifrån mer eller mindre uttalade mål. Vid andra berättarsituationer ligger större delar av iscensättande hos berättaren och samspelet med publiken kan verka mer implicit och flyktigt. Vid digitalt berättande kan mottagaren i högre grad bestämma över t.ex. händelseförloppet (se exemplet Cugu nedan).

I samtliga fall framstår mottagaren, åhöraren, publiken som aktörer och processer som medverkar i gränsområdet mellan berättare och berättelse och bidrar till det vi betraktar som en skapandeprocess.

Berättande som skapandeprocess

I det föregående har vi lyft fram olika distinktioner och definitioner inom det narrativa forskningsfältet som på ett eller annat sätt har med gränsen mellan berättaren och berättelsen att göra. I detta avsnitt kommer vi att sammanfatta det som hittills diskuterats och lägga grunden för en diskussion av två exempel. Sammanfattningen tar dock sin utgångspunkt i ytterligare en distinktion: berättelse som *produkt* respektive *process*.

Viss berättelseforskning betraktar berättelsen i hög utsträckning som en produkt, med fokus på berättelsens struktur och med konsekvensen att berättaren som social aktör blir osynliggjord (Johansson 2005:189). Andra forskare väljer att betrakta berättelsen som en process, där samspelet mellan berättare och lyssnare spelar en viktig roll och där berättelsen ses som en social konstruktion (ibid.).⁵ Vi vill poängtera att skillnaden mellan dessa två perspektiv bottnar i skilda kunskapsmål samt att det ena inte med nödvändighet utesluter det andra.

Redan i anslaget till denna artikel, när vi identifierar ett gränsområde mellan berättelse och berättare, visas att vi tillhör den falang som föredrar ett processinriktat angreppssätt; processen och det här fokuserade gränsområdet är egentligen en och samma företeelse. I denna process inkluderas bl.a. den sociala berättarsituationen, där samtliga deltagare kan ses som delaktiga i berättelsens tillblivelse och utveckling, som vi ovan diskuterat. Vidare tillhör den individuella repertoaren och det kollektiva förrådet (som också behandlats ovan) denna process, detta gränsområde. De berättelser som i denna artikel omtalats som *master narratives*, dvs. berättelser på en övergripande kulturell nivå, bör också inkluderas eftersom dessa utgör mönster och ramar för, men också inspiration till, nya berättelser.

Utifrån det är berättaren en artist och aktör, och berättelserna är kontextuella handlingar. Vi studerar förhållandet mellan berättare och berättartradition i termer av samspel och reciprocitet. Varje narrativ händelse är en handling som innebär en anpassning från den kollektiva traditionen berättaren tillhör till en personlig subjektivitet. Berättelser kan t.ex. vara personliga kommentarer på en historisk händelse, uttrycka social förändring och ta upp ämnen som är aktuella för berättaren. Genom att studera själva anpassningen får vi information om berättarens intressen, artistiska drag, egen agenda, men också om den aktuella samhällskontexten.

⁵ För en omfattande presentation av dessa skilda perspektiv se Catrin Norrbys avhandling *Vardagligt berättande. Form, funktion och förekomst* (1998:32–53).

I följande avsnitt studerar vi närmare dessa aspekter utifrån två berättelser. Relationen till kollektiv berättartradition samt mottagarens roll bidrar till att fördjupa läsningen av berättelser som processer.

Folkminnen och digitalt berättande: ett gränsområde illustrerat utifrån två exempel

De två berättelser som här kommer att diskuteras skiljer sig från varandra på ett flertal sätt. Den första är en muntlig berättelse som nedtecknats av en folkminnesupptecknare innan man började använda inspelningsutrustning vid de svenska arkiven. Den andra är en interaktiv digital berättelse som ligger ute på internet 2010. Syftet med analyserna är att ytterligare belysa gränsområdet mellan berättelse och berättare, nu genom konkreta exempel.⁶

Förgjord av en lappflicka

Det var en som vi kalla Slarv-Strid'n (slarva = trasa) som brukar gå här i socknarna förr, men nu är han död för längesen. Han var inte riktigt riktig, så fort han kom in gick han till spisen, om det var eld där, och då börja han linda med sina slarvor om armar och ben. Och så hade han blivit därför att en lappflicka hade förgjort honom.

Så inleder förmånstagerskan Ingeborg Sivertsson, född 1851 i Bingsta och vid berättandet bosatt i Rörön (båda är byar i Berg, Jämtland), en berättelse om den s.k. Slarv-Strid'n, en udda person, känd i åtminstone vissa jämtländska bygder, och vars tragiska öde åtföljs av en dramatisk berättelse. Året för berättandet är 1924 och upptecknare är den av dialektarkivet i Uppsala flitigt anlitate Ella Odstedt (Hammarstedtska arkivet, Trollkunniga och kloka 1).⁷

Ingeborg fortsätter med de händelser som slutligen leder fram till Slarv-Strid'ns sjukliga tillstånd:

Han hade varit hästjägare, men så rymde han och for till fjälls. Där låg han tillsammans med en lappflicka, men när hon blev med barn så for han därifrån. Han var vacker han, var en finpojke från Mörsil, och inte ville han kännas vid en lappflicka.

Att huvudpersonen var *hästjägare* innebär att han var beriden jägarsoldat i Jämtlands hästjägarskvadron (även Jämtlands hästjägarkår; Klintberg & Odstedt 2004:356) och att han beskrivs som *finpojke* signalerar att han åtnjöt högre social status av något slag.

Vid det här laget i berättelsen har Slarv-Strid'n begått två handlingar för vilka han kan komma att klandras: han har rymt från såväl sin befattning som hästjä-

⁶ Dessa båda exempel anknyter till två pågående forskningsprojekt: Coppélie Cocq studerar internet som arena för kulturella och språkliga revitaliseringsprocesser i Sápmi och Daniel Andersson studerar bl.a. konstruktion av etnicitet i norrländskt berättande.

⁷ Ett urval av Ella Odsteds uppteckningar har utgivits av Bengt af Klintberg (Klintberg & Odstedt 2004) där också denna berättelse finns med (s. 29).

gare som sitt ansvar för det utomäktenskapliga barnet. Det värsta ”brottet” begår han dock senare, när barnets mor söker upp honom:

Men då hon hade fått barnet så tog hon det med sig och for och uppsökte honom. Men det var flera inne då hon kom, och han svor och bannades över både henne och barnet och sa att det inte var hans barn.

Den man i det norrländska bondesamhället som inte tog sitt ansvar för ett utomäktenskapligt barn kunde utsättas för starka sanktioner (Löfgren 1994:247) och Slarv-Strid’ns beteende här bör ses i ljuset av detta. Vad är det då som får honom att begå detta moraliska brott? I det föregående stycket utsågs det explicit att Slarv-Strid’n hade hög social status och att detta på något sätt är orsaken till att han inte vill kännas vid en samisk flicka. När flickan kommer för att besöka honom får vi veta att det var flera personer närvarande när hon kommer in. Denna omständighet framställs, genom den inledande konjunktionen *men*, som en anledning till det som sedan sker, dvs. att han vägrar erkänna barnet. I detta kritiska skede i berättelsen samspejar såväl etnicitet och social status som kön. Parallellt med en berättelse om ett människoöde återfinns också här en berättelse om ett socialt klimat där det är så pass svårt för en man av finare börd att erkänna sitt samröre med en samisk flicka att han hellre bryter mot starka sociala normer. Det som sedan händer i berättelsen är att Slarv-Strid’n också blir bestraffad för sitt beteende:

Hon hade satt sig vid elden och höll på linda opp ungen, för den var blöt, och då sa hon att han skulle också få linda på samma sätt i all sin dag. Och så gick det. Han tålde aldrig se eld, då började han genast linda med sina slarvor.

Berättelsen avslutas genom att vi får veta att denna ”förgörning” verkar livet ut och att han själv inser att han fått vad han förtjänar:

Och så höll han på så länge han levde. Men han sa själv hos oss, att han hade förtjänat bli så där då han kunde stå och svära över ett oskyldigt barn

Berättelser om just Slarv-Strid’n finns även på annat håll. Ett exempel är Anders Backman, som under pseudonymen Anders Jämte, ger en skildring av ”Slarf-Stridens” liv och öden i första numret av Jämten (1906:59–63). Detta är därmed ett exempel på att Ingeborgs berättelse anknyter till ett kollektiv förråd av berättelser.

Figur 1. Fotografi av Slarv-Strid'n från 1872 (Jamtli bildbyrå).

Berättelsen anknyter till ett flertal övergripande *master narratives*, t.ex. en om kvinnlighet och manlighet, en om relationen mellan samer och svenskar samt en om social status. Detta samspel bör studeras utifrån ett intersektionellt perspektiv där den sociala kategorin etnicitet betraktas som delvis sammanflätad med kön och social status (se Lykke 2005:8). I berättelsen samspelar dessa stora berättelser genom att Slarv-Strid'n är en "finpojke", att kvinnan som blir gravid är en "lappflicka". Dessa övergripande kulturella berättelser aktualiseras genom att de t.ex. utgör förförståelser, nödvändiga för att begripa det som berättas. Det är t.ex. inget ovanligt att samer i norrländsk berättartradition tillskrivs diverse magiska och övernaturliga krafter.⁸ I berättelsen om kön ingår t.ex. den starka norm som kräver att en man ska ta ansvar för sitt utomäktenskapliga barn, och berättelsen om social status ger en tolkningsram för att Slarv-Strid'n, som ju var en "finpojke", är så pass ovillig att ha något att göra med en samisk flicka.

Det är givet att den som lyssnar på berättelsen också påverkar dess utformning (se ovan). Genom att detta exempel utgörs av en nedskrivna uppteckning vet vi mycket litet om interaktionen mellan intervjuaren Ella Odstedt och informanten Ingeborg Sivertsson. Några iakttagelser är dock möjliga. Ett exempel är när Slarv-Strid'n benämns som hästjägare. Genom att inte ytterligare förklara vad detta in-

⁸ Inte minst Ella Odstedts uppteckningar innehåller åtskilliga sådana exempel

nebär synliggörs att den tänkta mottagaren har sådana förkunskaper att en sådan förklaring blir redundant. När kunskap om interaktionen saknas, som i detta fall, begränsas givetvis analysen av just berättarsituationen. Då det gäller kända upp-tecknare kan man dock i viss mån läsa sig till hur de brukade arbeta, t.ex. vad gäller val av informanter, intervjumetoder.⁹

Ingeborg Sivertsson signalerar vid ett flertal tillfällen att berättelsen har autenticitet och att det delvis är ”hennes” berättelse. Inledningsvis säger hon att ”Det var en som vi kalla Slarv-Strid’n som bruka gå här i socknarna förr” och därmed knyter hon berättelsens huvudperson till en plats och ett socialt sammanhang; det är dock oklart vilka som inkluderas i ”vi”. Alldeles i slutet av berättelsen heter det att “[...] han sa själv hos oss, att han hade förtjänat bli så där [...]” med liknande effekt som inledningens ”vi”. Detta är ett tydligt exempel på hur berättaren med enkla medel kan skapa närhet mellan sig själv, den egna kontexten och berättelsen.

Denna berättelse kan på detta sätt illustrera några av de processer som pågår i gränsområdet mellan berättaren och berättelsen: inverkan av ett kollektivt berättelseförråd, hur övergripande *master narratives* har inflytande, åhörarens bidrag samt givetvis hur berättaren själv påverkar berättelsens utformning.

Cugu

Följande exempel är en samisk berättelse om en bortsprungnen hundvalp, Cugu, och hur barnen Anne och Biehtár börjar ett äventyr för att leta efter den. Berättelsen om Cugu återges på en internsajt på nordsamiska.¹⁰ Den presenteras som en saga. Bakom berättelsen finns en författare, John Erling Utsi, en producent, Birgitta Lindström, en tecknare, Maria Beskow samt olika röster.

”Berättaren” kan beskrivas i det här fallet som en roll som fördelas mellan olika personer. Cugu innehåller interaktiva moment som användaren kan välja att delta i genom musklick. Dessa moment består av övningar kring det nordsamiska språket. Sajten illustrerar på så sätt en form av *edutainment*, dvs. en kombination av didaktiska mål och underhållning.

Digitalt berättande visar på en förflyttning av berättelser till ett annat medium, men bör inte betraktas som en specifik genre. Det bör snarare betraktas som tecken på kontinuitet i en stark berättartradition, som t.ex. den nordsamiska som detta exempel illustrerar. Element från det nordsamiska kollektiva förrådet återfinns i Cugu. Berättelsen utspelar sig i fjäll- och skogsmiljö. Vi möter kända figurer från den nordsamiska berättartraditionen: *Stállu*, *håldit*, *čahcerávga*, *nåjden* (se Cocq 2008). Jojken av Wimpe Saari som inleder berättelsen förstärker intrycket av att man har kommit till Sápmi. Berättaren hänvisar till de äldres kunskap, och placerar på så vis Cugu i den samiska berättartraditionen genom att markera kontinuiteten.

⁹ För en beskrivning av Ella Odstedt och hennes uppteckningsverksamhet se Lilja (1998, 1999).

¹⁰ www.ur.se/cugu (Utsi & Lindström 2010).

En berättarröst leder publiken genom åtta avsnitt, där vi följer de två protagonisterna. Publiken (dvs. internetanvändaren) kan ingripa och hjälpa protagonisterna, t.ex. med att söka ”den kloka gumman”. Berättarrösten ger råd om var man kan leta och genom att klicka på olika ställen och följa ledtrådar kommer man fram till gumman. Utöver den interaktiva dimensionen i berättandet blir detta också tillfälle att öva ordförståelse. Andra dylika övningar i berättelsen har olika teman, såsom färger eller räkneord.

Sajten produceras av Utbildningsradion och till webbsajten finns stödmaterial i form av översättning av dialogerna och ordlistor till varje övning.¹¹ Om man klickar på en tv-symbol öppnas ytterligare ett fönster, med en samisk kvinna i en kåta som läser upp berättelsen ur en bok. Det finns med andra ord en hög grad av intermedialitet, dvs. olika medier och genrer som kombineras, integreras och samspelar (jfr Lund 2002). Cugu bygger på muntligt berättande men även det skrivna ordet samt bild, musik och spel (övningar) flätas samman. Det digitala mediet tillför berättelsen utökade möjligheter vad gäller artistiska detaljer i form av design, visuella och auditiva aspekter.

Berättelsen kan användas på olika sätt eftersom övningarna (de pedagogiska momenten) är valfria. Åhöraren kan navigera genom berättelsen och t.ex. välja att endast lyssna och titta på berättelsen. De interaktiva momenten kan genomföras på olika sätt och därigenom skapar varje användare sin egen berättelse (*narrativ händelse*) utifrån angivna ramar.

Cugu kan beskrivas som en modern form av berättande i och med dess höga grad av intermedialitet. Cugu är också en traditionell samisk berättelse där miljön, berättarsättet och protagonisterna är hämtade från det kollektiva förrådet.

I gränsområdet mellan berättelsen och berättaren, förhandlingsutrymmet där skapandet sker, finner man möjligheter för överföring av kunskap (nya medier), ett pedagogiskt mål (språkinlärning) och en specifik målgrupp (barn).

Cugu är en nutida berättelse, vars skapandeprocess måste tolkas i det specifika sammanhanget där den uppstår. Samerna är sedan år 2000 en erkänd nationell minoritet i svensk lagstiftning. Utöver en märkbar förändring i attityder gentemot minoriteter sedan slutet av 1900-talet i en politisk kontext, från stigmatiserade till berättigade, har den samiska minoriteten gynnats av en positiv minoritetspolitiskt vändning. I och med samernas status som minoritet har även samiska fått erkännande som officiellt språk,¹² med en rad insatser som följd. Parallellt med detta kan en revitaliseringsprocess observeras på olika håll i Sápmi, som kännetecknas av ett starkt engagemang och många initiativ för att främja och stärka språken. Berättelsen om Cugu bör läsas utifrån dessa kontextuella förutsättningar, dvs. den aktuella minoritetspolitiken i Sverige samt revitaliseringsinsatser.

¹¹ Det finns även ett radioprogram där olika avsnitt på ca 7 min sändes, med en berättarröst, dialoger och bakgrundsljud (Utsi 2010, SR Sameradion) samt en bok på nordsamiska (Utsi 2011).

¹² För en mer omfattande presentation av de samiska språken, se Dahl & Edlund (red. 2010).

Figur 2. Cugu.

Cugu följer på så vis den nordsamiska berättartraditionen inte bara vad gäller teman och miljö, utan också de funktioner en berättelse förväntas ha (jfr Balto 1997). I Cugu illustreras hur den yngre generationen tar lärdom av de äldres kunskaper. Sökandet efter hundvalpen tar Anne och Biehtár på en resa under vilken de lär sig traditionella kunskaper, att känna igen det farliga respektive det trygga i naturen, och hur man hanterar olika situationer. På en metanivå kan man se berättelsen som ett exempel på kunskapsöverföring mellan generationer, där författare och producenter delar med sig av sina kunskaper med yngre internetanvändare. Cugu är också ett exempel på artikulering av en diskurs om samiska traditionella kunskaper.

Digitalt berättande utgör en intressant arena för att studera gränsen mellan berättaren och berättelsen. Där kan berättaren och berättarrösten vara olika eller delas mellan en producent och en eller flera uppläsare. Till och med åhöraren kan bli en aktör i berättelsen. Cugu följer en linjär struktur och har en tydlig början och ett tydligt slut till skillnad från andra genrer inom digitalt berättande såsom exempelvis datorspel som har betecknats som "multiform story" (Murray 1997; Arvidsson et al. 2008). Berättelsen innehåller dock variationer utifrån användarens deltagande. Detta bidrar till att gränsen mellan berättaren och berättelsen utvidgas och lämnar större utrymme till åhöraren som medskapande aktör. På ett likartat sätt som vid en performans blir den digitala berättelsen ett levande dokument i ständig förändring och utveckling.

Avslutande diskussion

Syftet med denna artikel är att belysa de processer som pågår i gränsområdet mellan berättaren och berättelsen dels genom en teoretisk genomgång av tidigare forskning, dels genom två exempel. Dessa är hämtade från olika medier och kontexter och såväl likheter som skillnader kommer här att sammanfattas och diskuteras.

Berättelserna som narrativa händelser återspeglar ett möte, en situation i en specifik kontext med specifika deltagare. Vad gäller material insamlat under en äldre tidsperiod, som fallet är med *Förgjord av en lappflicka*, är möjligheterna till analys av interaktion mellan deltagarna i berättarkontexten kraftigt begränsade; berättelsen har genomgått en viss dekontextualisering (Briggs & Bauman 1992). Redan den första visuella upplevelsen av Ella Odstedts rubrikförsedda och pryddligt nedtecknade uppteckning antyder att det här inte rör sig om en berättelse direkt hämtad ur samtalssituationen. Uppteckningen ger helt enkelt ett bearbetat intryck (se Figur 3).

Förgjord av en lappflicka.
 Det var en, som vi kallar Slavn-Strid'n
 (Slavn = frasa), som brötes på sin i tvillingarna
 för, men som är den död för länge sen. Slavn
 var inte riktigt riklig, så fort han kom
 in så gick han sin spisen, som det var old
 där, och då bröja han lunda med sina
 slavn om annan och ben. Och så hade
 han blivit dödför att en lappflicka hade
 förgjord honom.

Figur 3. Ella Odstedts uppteckning, Hammarstedska arkivet, Nordiska museet, Stockholm.

Digitala berättelser såsom Cugu däremot utgör en ram inom vilken olika narrativa händelser kan skapas, utifrån användarens val och intresse. Berättelsen erbjuder olika läsmöjligheter och deltagarens aktiva roll påverkar till viss del händelseförloppet. Här blir åhörarens roll som medskapare särskilt framträdande, samtidigt som rollen som berättare i viss utsträckning hamnar i bakgrunden.

Exemplet *Förgjord av en lappflicka* anknyter till en kollektiv tradition; genom att berättelser om Slarv-Strid'n återfinns också på annat håll kan hans livsöde sägas utgöra ett berättelsetema som återfinns i det kollektiva förrådet. Berättelsen om Cugu visar på en stark samisk berättartradition där anpassningen till nytt medium inte påverkar innehållet i hög grad men där det sker en utvidgning av de pedagogiska möjligheter som en narrativ händelse kan innebära.

På en övergripande nivå finner man de stora berättelserna som vävs in i de specifika exempel som intresserar oss här. Cugu ingår i en strävan att stärka och främja samiska som minoritetsspråk. Berättelsen är utgiven på Utbildningsradions webbsida, vilket understryker det pedagogiska målet. Dagens minoritetspolitiska kontext samt en ändrad attityd till minoritetsspråk kan tolkas som *master narratives*. En positiv diskurs beträffande språket, samiska traditionella kunskaper och berättartraditionen förmedlas i dag till barn och ungdomar. I *Förgjord av en lappflicka* samspelar olika *master narratives*, där särskilt intersektionen mellan kön, etnicitet och social status utgör en fond mot vilken berättelsen berättats och också måste tolkas.

Utifrån vår läsning av två skilda berättelser vill vi diskutera uppfattningen att en berättelse alltid utspelar sig i det förflutna (jfr Adelswärd 1996). En viktig aspekt i vårt perspektiv är berättelsernas verkan i ett vidare socialt och kulturellt sammanhang, och därmed deras betydelse inte bara för att återge det förflutna, utan även för att skapa i nuet och till och med för framtiden.

Cugu handlar om dåtiden genom hänvisningar till samiska traditioner, folktror m.m. Men berättelsen återger även en tidlös handling som skulle kunna utspela sig i nutid. Genom aktivt deltagande skapas berättelsen i nuet. Barnen väljer också olika övningar, bläddrar sig fram till olika kapitel osv. Cugu har också en tydlig roll i ett långsiktigt perspektiv. Berättelsesajten utgör en insats i en kontext av språkrevitalisering, som en strävan efter långsiktiga effekter för det nordsamiska språket. Berättelsen om Slarv-Strid'n består av ett temporalt och kausalt ordnat händelseförlopp men berättelsens sedelärande karaktär pekar framåt. Genom att visa hur illa det går när man betar sig på "fel" sätt kommer den att föra vidare en norm om hur man bör bete sig. På så sätt kan man säga att berättelsens verkan sträcker sig långt utanför berättarens handlingsutrymme.

Källor och litteratur

- Adelswärd, Viveka, 1996. *Att förstå en berättelse. Eller historien om älgen*. Stockholm.
- Andrews, Molly, 2002. *Memories of Mother: Counter-narratives of Early Maternal Influence*. I: *Narrative Inquiry* 12. S. 7–27.
- Arvidsson, Alf, 1998. *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund.
- Blomberg, Stefan, Carlquist, Jonas, Stenberg, Peter & Svensson, Patrik, 2008. *Computer Games as Meeting Places and as Fiction*. I: *Arv. Nordic Yearbook of Folklore* 2008. S. 47–59.
- Baker, Carolyn & Johnson, Greer, 2000. *Stories of Courtship and Marriage. Orientations in Openings*. I: *Narrative Inquiry* 10(2). S. 377–401.
- Balto, Asta, 1997. *Samisk barneoppdragelse i endring*. Oslo.

- Bamberg, Michael, 2005. Master Narrative. I: D. Herman, M. Jahn, & M.-L. Ryan (eds.), *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. London. S. 287–288.
- (manuskript). Narrative Analysis and Identity Research: A Case for ‘Small Stories’; <http://www.clarku.edu/~mbamberg/publications.html>; hämtad 2010-10-10.
- Bauman, Richard, 1986. *Story, Performance and Event. Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge.
- Ben-Amos, Dan, 1971. Toward a Definition of Folklore in Context. I: *The Journal of American Folklore* 84(331). S. 3–15.
- 1984. The Seven Strands of Tradition: Varieties in Its Meaning in American Folklore Studies. I: *Journal of Folklore Research* 21(2/3). S. 97–131.
- Briggs, Charles & Bauman, Richard, 1992. Genre, Intertextuality and Social Power. I: *Journal of Linguistic Anthropology* 2(2). S. 131–172.
- Cocq, Coppélie, 2008. *Revoicing Sámi Narratives. North Sámi Storytelling at the Turn of the 20th Century*. Umeå.
- Dahl, Östen & Edlund, Lars-Erik (red.), 2010. *Språken i Sverige*. (Sveriges Nationalatlas.) Stockholm.
- De Fina, Anna, 2009. Narratives in Interview – The Case of Accounts. For an Interactional Approach to Narrative Genres. I: *Narrative Inquiry* 19(2). S. 233–258.
- Dégh, Linda, 1969. *Folktales and Society: Story-telling in a Hungarian Peasant Community*. Bloomington.
- Freeman, Mark, 2006. Life “on Holiday”? In Defense of Big Stories. I: *Narrative Inquiry* 16(1). S. 131–138.
- Georgakopoulou, Alexandra, 2006. Thinking Big with Small Stories in Narrative and Identity Analysis. I: *Narrative Inquiry* 16(1). S. 122–130.
- Glassie, Henry, 1995. Tradition. I: *The Journal of American Folklore*, 108(430). S. 395–412.
- Hammarstedtska arkivet, Trollkunniga och kloka* 1.
- Hampaté-Bâ, Amadou, 1981. The Living Tradition. I: J. Ki-Zerbo (ed.), *General History of Africa 1: Methodology and African Prehistory*, London. S. 166–203.
- Handler, Richard & Linnekin, Jocelyn, 1984. Tradition, Genuine or Spurious. I: *The Journal of American Folklore* 97(385). S. 273–290.
- Herranen, Gun, 1989. A blind Storyteller’s Repertoire. I: R. Kvideland, H. K. Sehnmsdorf (eds.) (in collaboration with E. Simpson), *Nordic Folklore. Recent Studies*. Bloomington. S. 63–69.
- Holbek, Bengt, 1985. The Many Adobes of Fata Morgana or The Quest for Meaning in Fairy Tales. I: *Journal of Folklore Research* 22(1). S. 19–28.
- Honko, Lauri, 2000. Thick Corpus and Organic Variation: An Introduction. I: L. Honko (ed.), *Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*. Helsinki. S. 3–28.
- Hydén, Lars-Christer, 2007. *Vad är en berättelse? Om narrativt inriktad forskning och forskning om narrativ*; http://www.hj.se/upload_dir/834a53aeeb333a979c7a18f9a8c7f996.pdf; hämtad 2010-01-02.
- Johansson, Anna, 2005. *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund.
- Jämte, Anders, 1906. Slarf-Striden. I: *Jämten* 1906. S. 59–63.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki, 1989. Factors influencing the formation of narration. I: A.-L. Siikala (ed.), *Studies in Oral Narratives* 33. Helsinki. S. 73–89.
- Klintberg & Odstedt, 2004 = *Norrländsk folktradition*. Ella Odstedt. Uppteckningar i urval och med kommentar av Bengt af Klintberg. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 84.)
- Labov, William, 1972. The Transformation of Reality in Narrative Syntax. I: William Labov, *Language in the Inner City*. Philadelphia. S. 354–396.
- 1997. Some Further Steps in Narrative Analysis. I: *Journal of Narrative and Life History* 7. S. 395–415

- 2001. Uncovering the Event Structure of Narrative. I: *Georgetown University Round Table*. Georgetown. S. 63–83.
- 2006. Narrative Pre-construction. I: *Narrative Inquiry* 16(1). S. 37–45.
- & Waletzky, Joshua, 1967. Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. I: J. Helm (ed.), *Essays on the Verbal and Visual Arts. Proceedings of the 1966 Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*. Seattle. S. 12–44.
- Langellier, Kristin M., 1989. Personal Narratives: Perspectives On Theory and Research. I: *Text and Performance Quarterly* 9(4). S. 243–276.
- Lilja, Agneta, 1998. "Ein Mädchen für alles". Ella Odstedt, kvinna och forskare. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 1998. S. 81–132.
- 1999. "She Was Cut Out for this Work". Ella Odstedt, Woman and Researcher. I: *Arv* 55. S. 25–50.
- Lund, Hans, 2002. *Intermedialitet. Ord, bild och ton i samspel*. Lund.
- Lykke, Nina, 2005. Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter. I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 26(2–3). S. 7–17.
- Lyotard, Jean-François, 1984. *The Postmodern Condition*. Manchester.
- Löfgren, Orvar, 1994. Familj, släkt och hushåll. I: M. Hellspong & O. Löfgren (red.), *Land och stad. Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. S. 226–284.
- McIntyre, Alasdair, 1984. *After Virtue: A Study In Moral Theory*. Notre Dame.
- Murray, Janet H., 1997. *Hamlet on the Holodeck: The Future of Narrative in Cyberspace*. Cambridge.
- Norrby, Catrin, 1998. *Vardagligt berättande. Form, funktion och förekomst*. Göteborg.
- Palmenfelt, Ulf, 1993. On the Understanding of Folk Legends. I: M. Chesnutt (ed.), *Telling reality. Folklore studies in memory of Bengt Holbek*. Copenhagen. S. 143–167
- Pripp, Oscar, 2001. *Företagande i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Tumba.
- von Sydow, Carl Wilhelm & Bødtker, Laurits, 1948. *Selected Papers on Folklore*. Copenhagen.
- Utsi, John Erling, 2010. *Cugu*, SR Sameradion. 2010. [Programmet sändes i Sveriges Radio, Sameradion i 15 avsnitt under 2010.]
- 2011 *Cugo*. Stockholm.
- & Lindström, Birgitta, 2010. *Cugu*; www.ur.se/cugu; besökt 2010-10-12.